

פרשת וארא

(בג) לדבר בשמך - טענה אחרת, אפילו פשעו

ונחייצו להרע להם, מ"מ כיון שדברתי בשמך אינו מכבוד הקב"ה: והצ"ל לא הצלת את עמך. לא ראו עוד שום הלכה שיגרום האמונה בה' שיכול להציל, אלא שאינו רוצה כעת להציל, אבל כאשר עוד לא הללת ורק גרסת להם רעה, אינו כבוד שם שמים, ויהיה ממעט אמונה לפרעה ולישראל: ו (א) עתה תראה. לא כמו שאמרת ספור שרעה זו הוא רק לרעתם ולא לטובתם, ומש"ה אמה מתרעס על הסתר פנים, לא כן הדבר, דוקא עתה תראה, במה שהרעו לישראל נתקרב זמן הגאולה, ויכול להיות בדרך נס מה שלא היה אפשר מקודם, אבל היום תראה, בי ביד חזקה. בע"כ של פרעה:

למה הרעתה. הן הרעה זו היא צהליכות הטבע שראוי למלך לקלוף על עבדיו הרואים להתפרץ מעבודתם, וכסבור משה שלא יתה השגחה פרטית ממנו ית' בזוונה, אלא ממילא נעשה כן כמנהג המלכות, על כן אמר שם אדני, שראוי על פי השגחה לשדד הטבע בשמירת העם, שלא יהא דבר ה' גורם עוד רעה עכ"פ: למה זה שדחתני. אם לא הגיע עוד זמן הגאולה, למה זה שלחתי קודם הזמן:

(ב) וידבר וגו'. כאשר השיב הקב"ה למשה על שאלותיו ותועמותיו לשעה, בא דבור בפ"ע שנרך גם לשעה גם לדורות לדעת דרכיו ית', ומש"ה הפסיק בקדרה בפ"ע, וכי"ז צם' דברים פ' עקב ופ' נצבים כמבואר שם: וידבר אלהים. כבר ביארנו צם' בראשית בתחלתו ובסופו דזה השם משמעו כ"פ על הנהגת הטבע שברא הוא ית', כדכתיב בראשית ברא אלהים, ומוצן לפי הענין, וכן כאן משמעות המקרא וידבר אלהים שהוא בורא הטבע: ויאמר אלו אני ה'. המהוה הכל בהשגחה פרטית, ולא כבשר ודם הזונה בית און כמו צבית אלא

עד שלא נבנה אבל אח"כ אין הצית עומד בכחו, אבל התבל שנבראת בשם אלהים היא עומדת ומתקיימת בשם הוי' המהוה הכל. וזוה נכלל תשובה על שאלת משה שכסבור דגורת פרעה נעשה שלא בהשגחה ממנו ית' אלא בטבע הענין כמש"כ, והשיב דגם הטבע היא בהשגחה, ושכן הוא לדורות, ומעמה יהיה קשה למשה היאך יאפשר שכן הוא, והרי רואה זרות צהליכות עולם הטבע, ע"ז הוסיף ה' ואמר וארא וגו': [והנה כתיב כאן בשני לשונות וידבר ויאמר, וכבר ביארנו חז"ל במכות ד"א דצמקום שאינו דיבורי דיני תורה, ההדל בין דבור ואמירה הוא שדבור משמעו קשות ואמירה רכות, וכאן דכתיב שני לשונות הוא כמש"כ ריש ס' בראשית מאמרם ז"ל צב"ר מתחלה ברא הקב"ה עולמו בדין, ראה שאינו מתקיים שיתף רחמים בדין, וביארנו שם דמתחלה יתה הבריאה בדין, אבל הקיום א"א צלעמוד אלא בשחוף רחמים, ומש"ה כאן וידבר אלהים, הוא שם הבריאה, והודיעו בדרך אגב שהיה ראוי ע"פ הדין להעניש משה על דבריו, אבל ויאמר אליו אני ה' המהוה העולם, וזוה הוא בשחוף רחמים]: (ג) וארא א"ל וגו' בא"ל שדי. כבר נתבאר צם' בראשית בכל המקום שזכר זה השם שצא להראות דתכלית הבריאה והטבע שהיה אך שימלא כבוד ה', וכדכתיב כל פעל ה' למענהו (משלי טו ד), כל הנקרא בשמי וגו' (ישעיה מג ז), ובס' במדבר [י"ד כ"א]

בפסוק וחולם חי אני וימלא כבוד ה', מבואר, וע"ז בא שם שדי שאמר לעולמו די, היינו זוה האופן דוקא נשלם תכלית רצונו שימלא כבודו ית', ולא כן אם היה פחות מזה, ואע"ג שאין כח לנושי להבין זאת איך דוקא זוה האופן היה נתמלא כבוד ה' ולא באופן אחר, אבל כך הוא ידיעותיו של הקב"ה, ואין לנו להרהר אח"כ, כמו שאין לחקור מה לפניו מה לאחריו של הבריאה, ובשעה שנמגלה ה' לאבות הודיע להם כי כל התכלית הוא כבודו ית', וזהו שם שדי: ושמי ה' לא גודעתי להם. כי שמי ה' שהוא מהוה הכל, שהרי לפי הנראה כל שצא ונעשה על הארץ ואין צו זה התכלית אינו מהשגחתו ית', אבל באמת אינו כן אלא אני ה', אע"ג שהוא קוטר וא"ז לדעת אנוש, אם שמי אל שדי אינו הכל בהשגחה ואם הכל בהשגחה ע"כ אינו חושש לכבודו ואין זה שדי, אבל האמת שאני אל שדי, ואני ה', אלא שלא נודעתי להאבות איך הוא כן.

וזה היה תשובה למשה ולמוד לדורות, דכמו שהאבות ראו כמה עמים שהיה נראה מזה העדר כבוד שמים ולא הרהרו להקשות איך הוא, והרי הודעתי להם שאני אל שדי, כך אין למשה ולא לנו לדורות להתקשות בזה, אלא להאמין שכן הוא, ומסתמא סוף הדבר להגיע מזה כבודו ית'. ודבר זה להאמין שהכל בהשגחה, ושלא יתקשה לנו בכל אשר לנו רואים זרות צעינינו, שהוא עיקר גדול בגלות, הרבה אח"כ משה להוכיח לישראל צם' דברים א', וכמש"כ בהרחצ דבר שם מקרא ל"ג, ומשה רבנו בתחלת גדלו ג"כ לא יכול לטבול ולהאמין כי כך הוא, עד שצא אליו דברי ה' אלה.

5
 (ו) דבן אמר לבני ישראל. כל הענין עד לנסוף ונחתי אותה לכם מורשה, שיבואר שזכו שחל מעתה לעסוק בציאת מנרים בזמנה פרטים ולשונות של גאולה כאשר יבואר, והוא התכלית להביא אל הארץ מקום מיוחד להשגחה פרטית, כך יהיה למורשה לדורות אפילו כשתחלו ממנה כאשר יבואר עוד בזה המקרא, זהו בכלל אמירה זו לבני ישראל. וזהו הקצ"ה אמור לבני ישראל. דמשמעו שיאמר משה בעצמו ולא ע"י אהרן, וכמש"כ בס' במדבר כ"ה י"ב

במשמעות לכן אמור, וכן היה הדבור להלן בא דבר אל פרעה וגו', שהיה הרצון שלא יהא אהרן בכל הדורות אלא בפעם ראשונה, כדי שלא יהיו מקרבים להאמין שנגלה ה' על משה מהטעם שביארנו שם, אבל עתה כאשר בא אהרן עמו והשריש אמונת הגאולה בלשונו, שוב היה הרצון שיהא משה מדבר בעצמו, וכמו שהיה אח"כ מציאת מנרים ואילך, שאז דבר משה עצמו לכל ישראל, כמבואר ס"פ תשא, [ולא כהראצ"ע בפ"ד מקרא ל'] אבל גם בזה קירב משה ונשתנה כאשר יבואר בפסוק י"ב ופסוק ל': אבי ה'. כח כל הכחות שיש בעולם והיינו מהוה הכל: והוצאתי אתכם וגו'. ביאר ארבע לשונות של גאולה, שידוע שקבעו חז"ל נגדם ארבעה כוסות של יין. ויש להסביר ענין ד' לשונות, וגם הלל יפה הקשה במדכי פ' ע"פ למה זה קבעו ארבעה כוסות של יין ולא ארבעה מיני לחם או בשר וכדומה. והנה תניא בע"פ דף קי"ח ת"ר כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול, והוצא נוסח זה בר"ף ורמב"ם וש"ע שמתנה לעשות כוס ה' ואינו לעיבובא, והוא פלא ממנ"ג או כי נרץ להיות חובה או לא יבוא כלל, אבל הענין, דמושכל פשוט הוא שא"א לזייר שיהא איש המוני שהוא כעבד כנעני עומד בעבודת חומר ולבנים, ועלה במשך מועט למעלת ישראל, ראוי לעמוד במעמד הר סיני לקבל התורה במורא גדול של גלוי שכינה, וע"כ נדרש להעלות דעתו וללמו של האדם לאט לאט, וכך היה בישראל שהיו מגושמים בצורה ונדעת ונחטלו במשך מועט עד שהגיעו להר סיני, והיינו ד' לשונות של גאולה, מתחלה והוצאתי אתכם מתחת עבדות מצרים. שהוא עסק חומר ולבנים שינאו מזה משעה שהגיעו למכת ערוז כמו שיבואר להלן ח' כ"ח, ועדיין היו בחוקת משועבדים לעבדות עד שהגיעו למכת צרד שאז החל להוקיר את ישראל, כמו שיבואר להלן ט'

6
 ל"ה, וע"ז כתיב והצילתי אתכם מעבודתם. הרי נחטלו עוד ללמס ודעתם לשבת, ועדיין היו תחת משרת המלוכה ודעת המלך עליהם, ובמכת בזרות הגיעו למעלת בני חורין, ע"ז כתיב וגאלתי וגו'. אח"כ העלה אותם הקצ"ה למעלת ופקחתי אתכם ל' ע"ב וגו'. וזה היה בשעת מתן תורה שנכתב ברית בין הקצ"ה וישראל, וקבעו לזכרון ארבעה כוסות, באשר שאין דבר מאכל ומשקה משנה תואר פניו ודעתו של אדם כמו שתייח יין המשמח לב ומטיב גהה, וזהו 10 יבואר יפה ענין כוס חמישי להלן במקרא הסמוך:

וידעתם כי אני ה'. הוא הבטחה אחרת, ולשון חמישי של מעלה, שכל כך חטלו בדעת עד שחגיעו למדרגה של וידעתם, היינו דכחות ודעת אלהים, וכי"ז מחפרש להלן ט"ז ו'. והדבר מובן שיהיה בזמן מאוחר ממדרגה הקודמת, כמו הלשונות הקודמים, שלא היו ג"כ בשעה אחת אלא בזה אחר זה, והיה זה משעת מתן תורה ואילך (ב). וראוי לדעת שהבטחה זו אין הפי' שיהיה כל ישראל 20 בזה הבחינה, דזה א"א שיחנהג אותה שכל אנשיה יהיו משוקעים בדעת אלהים, אלא הפי' שיהיה בכס הרבה אנשי מעלה, ובריש ס' ויקרא ביארנו ע"פ מ"ר דעל אלה אנשי מעלה כתיב אדם אחד מאלף מלאתי. והיינו שביארנו ענין ד' כוסות שנשתנו כל ישראל בצורתם ונדעתם מכאשר היו, בד' מדרגות, אבל יש עוד כוס חמישי נגד זה הלשון של וידעתם וגו', [בס' הזכות להראצ"ד כ' שהוא המקרא והבחינה וגו', ולא נראה], ובאשר אין חובה לכל ישראל להגיע לזה המדרגה, ע"כ זה הכוס הוא מצוה ולא חובה, וע"י מש"כ להלן ט"ז ו': מתחת עבדות מצרים. הפלא היותר גדול שיגיע אדם שהיה תחת עבדות בחומר ולבנים ממעלה כ"כ עד שהגיע לדעת ה'. וזהו דבר המגיד וכל המרצה לספר בציאת מנרים הרי זה משוכח, פי' אות הוא שהוא משוכח, ומש"ה מרגיש יותר:

7
 (ח) ונתתי אתה דבם מורשה. לא לשעה שאתם תהיו זה לזה, אלא אפילו בשעה שאתם גולים ממנה הרי הוא שלכם, וכמו שאדם הפורש משדה ירושת אבותיו לעולם דעתו עליה ומשים לב שלא לשכוח הליכות אותה אחוזה, אולי יזכרו ה' לשבז אליה, כך א"י היא לנו מורשה לעד, וכמו שאמר ירמיה הנביא (לא כ) הצידי לך יוונים וגו', וע"י להלן ל"ב י"ג בפי' ונחלו לעולם. וזהו נכלל הצרות אשר לארץ 10 כי יהא השגחתו בפרטיות עליה, אפילו בשעה שאנו גולים, הליכות ארץ ישראל וצריית שלה למורשה לנו, וע"י בספר ויקרא כ"ו מ"ב מש"כ